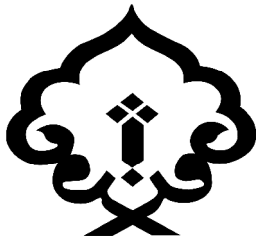

الله أكبر

دانشگاه علوم و معارف قرآن کریم
دانشکده تفسیر و معارف قرآن کریم

موضوع :

بررسی تطبیقی آراء و نظرات فریقین در باره راسخان در علم
کارشناسی ارشد رشته علوم قرآن

استاد راهنما :

حجة الاسلام والمسلمین دکتر سید محمود طیب

حسینی

استاد مشاور :

حجة الاسلام والمسلمین مصطفی کریمی

دانشجو:

علیرضا درویشی

(زمستان ۸۸)

هر گونه بهره‌برداری اعم از چاپ، نشر و تکثیر این پایان‌نامه ممنوع
و منوط به اجازه کتبی از دانشکده تفسیر و معارف قرآن کریم است.

دانشگاه علوم و معارف قرآن کریم
دانشکده تفسیر و معارف قرآن کریم

موضوع :

بررسی تطبیقی آراء و نظرات فریقین در باره راسخان در علم
کارشناسی ارشد رشته علوم قرآن

استاد راهنما :

حجة الاسلام والمسلمین دکتر سید محمود طیب

حسینی

استاد مشاور :

حجة الاسلام والمسلمین مصطفی کریمی

دانشجو:

علیرضا درویشی

(زمستان ۸۸)

هر گونه بهره‌برداری اعم از چاپ، نشر و تکثیر این پایان‌نامه ممنوع
و منوط به اجازه کتبی از دانشکده تفسیر و معارف قرآن کریم است.

تقدیم

به بارگاه ملکوتی حضرت فاطمه معصومه (س) و چهارده معصوم (ع) که در موقع حوائج بنده را یاری فرمودند و هر چه از علوم قرآنی کسب نمودم از برکات این بزرگواران بوده است.

«مَنْ لَمْ يَشْكُرِ الْمَخْلُوقَ لَمْ يَشْكُرِ الْخَالِقَ»

تقدیر و تشکر

از تمام عزیزانی که بنده را در این نوشتار یاری نمودند تشکر خالصانه دارم. از ریاست محترم دانشکده علوم قرآنی قم و معاونان محترم، حجه الاسلام و المسلمین دکتر زاهدی و دکتر حسینی زاده و مخصوصاً از استاد راهنمای ارجمندم دکتر سید محمود طیب حسینی که در این مدّت از بیانات و رهنمودهای ارزشمند ایشان بهره وافی و کافی را کسب نمودم و از حجه الاسلام و المسلمین حاج آقا کریمی استاد مشاور گرانقدرم و دیگر اساتید محترم و دوستان کارشناسی ارشد ۸۷ در رشته های علوم قرآن و تفسیر که در تدوین این پژوهش بنده را یاری نمودند و از همسر خوبم که در این مدّت تحصیل مشوّق من بوده و همچنین از دو فرزند دلبندم آقا محمدحسین و آقا محمدجواد تقدیر و تشکر می کنم.

چکیده

یکی از مسائل شایان توجه «راسخان درعلم» است که در ذیل آیه ۷/آل عمران آمده است؛ زیرا از مباحث مهم این آیه، جمله «والرأسخون فی العلم» است.

«راسخان درعلم» در اصطلاح و روایات اسلامی به دو معنا بکار می رود: یکی به معنای ثبات درعلم و تعمیق و ژرف نگری درعلم و دیگری، به معنای عدم تعدی از حد و مرز علم و پرهیز از ورود به امور مشتبه و شبهه انگیز است.

در رابطه با آگاهی و یا عدم آگاهی «راسخان درعلم» به تأویل متشابهات قرآن، سه دیدگاه وجود دارد:

دیدگاه اول: عاطفه بودن «واو»؛ که براساس این دیدگاه، «راسخان درعلم» عطف به «الله» است و «راسخان درعلم»، عالم به تأویل کلّ قرآن اعم از تنزیل و تأویل هستند.

دیدگاه دوم: استینافه بودن «واو»؛ که براساس این دیدگاه، «راسخان درعلم» جمله ای ابتدائی است و «یقولون» خبر آن است و در نتیجه، آنان به تأویل قرآن آگاهی ندارند و آگاهی از تأویل متشابهات منحصر در خداوند است.

دیدگاه سوم: صحت هر دو قول (تفصیل)؛ که بر اساس این دیدگاه راسخان درعلم به بعضی متشابهات مانند؛ کنه ذات حق تعالی، امور مربوط به آخرت و حقیقت اشیاء، علم و آگاهی ندارند و علم آن در انحصار خداوند است و به بقیه امور متشابه، علم و آگاهی دارند. براساس مقایسه و تطبیق دو مکتب اسلامی در مورد واژه «والرأسخون فی العلم»، در معنای لغوی و اصطلاحی، با هم مشترک هستند؛ ولی در مصداق و نحوه آگاهی و عدم آگاهی با هم افتراق دارند.

کلید واژگان: قرآن، تأویل و تفسیر، تأویل متشابهات، راسخان درعلم، استینافه یا عاطفه بودن «واو»، مکتب فریقین.

«فهرست مطالب»

صفحه	عنوان
۱	درآمد
۳	فصل اول: کلیات مصطلحات
۴	۱-۱ بیان مسأله
۵	۲-۱ سؤالات اصلی پژوهش
۵	۳-۱ سؤالات فرعی پژوهش
۵	۴-۱ فرضیه های پژوهش
۵	۵-۱ پیش فرض های پژوهش
۶	۶-۱ علت انتخاب موضوع، اهمیت و فایده آن
۷	۷-۱ اهداف پژوهش
۷	۸-۱ پیشینه پژوهش
۹	۹-۱ روش تحقیق
۹	۱۰-۱ نوآوری پژوهش
۱۰	۱۱-۱ مفاهیم و مصطلحات
۱۰	۱-۱۱-۱ گزارش تفسیری
۱۲	۲-۱۱-۱ معناشناسی راسخان درعلم
۱۲	- بررسی لغوی راسخان درعلم
۱۴	- راسخان درعلم دراصطلاح مفسران
۱۴	- کاربرد قرآنی راسخان درعلم

۱۸	- کاربرد روایی راسخان در علم
۱۹	- جمع بندی و نتیجه گیری
۱۹	۱۲-۱ معنای لغوی و اصطلاحی علم
۲۱	۱۳-۱ تشابه و انواع آن
۲۳	۱۴-۱ تأویل و تفاوت آن با تفسیر
۲۳	۱-۱۴-۱ تأویل
۲۳	- معنای لغوی تأویل
۲۴	- تأویل در اصطلاح مفسران
۲۵	۱-۱۴-۲ تفسیر
۲۵	- معنای لغوی تفسیر
۲۶	- تفسیر در اصطلاح مفسران
۲۷	۱-۱۴-۳ کاربرد قرآنی تأویل و تفسیر
۲۹	۱-۱۴-۴ تفاوت تأویل با تفسیر
۳۰	- نتیجه گیری
۳۱	۱۵-۱ خلاصه و نتیجه فصل
۳۳	فصل دوم: راسخان در علم در مکتب اهل بیت(ع)
۳۴	۱-۲ مفهوم راسخان در علم
۳۴	۱-۱-۲ مفهوم راسخان در علم در روایات
۴۱	۲-۱-۲ جمع بندی روایات
۴۲	۳-۱-۲ تعارض در روایات آیه

۴۳	۴-۱-۲ حل تعارض روایات
۴۵	۵-۱-۲ راهکار مناسب در تأویل متشابهات
۴۵	۶-۱-۲ مفهوم راسخان در علم در دیدگاه مفسران امامیه
۵۱	- نتیجه گیری
۵۱	۲-۲ مصادیق راسخان در علم نزد امامیه
۵۷	۳-۲ عاطفه و مستأنفه بودن «واو»
۵۸	۱-۳-۲ دیدگاه اول (عاطفه بودن «واو»)
۵۸	۱-۱-۳-۲ دیدگاه های مفسران در عاطفه بودن «واو»
۶۵	- جمع بندی و نتیجه گیری
۶۵	۲-۱-۳-۲ دلایل و شواهد
۶۸	۲-۳-۲ دیدگاه دوم (مستأنفه بودن «واو»)
۶۹	- دیدگاه علامه طباطبایی
۷۷	۳-۳-۲ دیدگاه سوم؛ صحت هر دو قول (تفصیل)
۷۸	- دیدگاه سیدمرتضی
۷۹	۴-۲ آثار رسوخ در علم
۸۰	۵-۲ ویژگی ها و خصایص راسخان در علم
۸۲	۶-۲ نحوه مواجهه راسخان در علم با آیات متشابه
۸۳	۷-۲ خلاصه و نتیجه گیری
۸۵	فصل سوم: راسخان در علم در مکتب اهل تسنن
۸۶	۱-۳ معنا و مفهوم راسخان در علم در روایات و تفاسیر اهل تسنن

- ۸۶ ۳-۱-۱ معنا و مفهوم راسخان درعلم در روایات اهل تسنن
- ۹۳ ۳-۱-۲ معنا و مفهوم راسخان درعلم در تفاسیر اهل تسنن
- ۹۶ ۳-۲ مصادیق راسخان درعلم در مکتب اهل تسنن
- ۹۸ - نتیجه گیری
- ۹۹ ۳-۳ دیدگاه های مفسران اهل تسنن در نقش «واو»
- ۹۹ ۳-۳-۱ دیدگاه استینافه بودن «واو»
- ۱۰۰ - نظرات طرفداران استینافه بودن «واو»
- ۱۰۵ - دلایل و شواهد
- ۱۰۷ ۳-۳-۲ دیدگاه عاطفه بودن «واو»
- ۱۰۷ - نظرات طرفداران عاطفه بودن «واو»
- ۱۰۸ - دلایل و شواهد
- ۱۱۰ ۳-۳-۳ صحت هر دو قول (تفصیل)
- ۱۱۰ - نظرات مفسران
- ۱۱۳ - دلایل
- ۱۱۳ ۳-۴ خلاصه و نتیجه گیری
- ۱۱۵ فصل چهارم: مقایسه و تطبیق آراء دو مکتب در باره راسخان درعلم
- ۱۱۶ ۴-۱ مشترکات
- ۱۱۶ ۴-۱-۱ مشترکات در مفهوم و مصداق راسخان درعلم در روایات
- ۱۱۹ ۴-۱-۲ مشترکات در مفهوم و مصداق راسخان درعلم در تفاسیر
- ۱۱۹ - مشترکات درمعنای راسخان درعلم

۱۲۱	- مشترکات در مصداق راسخان در علم
۱۲۱	۴-۱-۳ مشترکات در نقش «واو»
۱۲۱	- اشتراک در عاطفه بودن «واو»
۱۲۲	- اشتراک در استینافه بودن «واو»
۱۲۲	- اشتراک در صحت هردو قول (تفصیل)
۱۲۳	نتیجه اشتراکات
۱۲۵	۴-۲ مفترقات
۱۲۵	۴-۲-۱ مفترقات در معنا و مصداق راسخان در علم
۱۲۷	۴-۲-۲ مفترقات در نقش «واو»
۱۲۷	- مفترقات در استدلال به عاطفه بودن «واو»
۱۲۸	- مفترقات در استدلال به استینافه بودن «واو»
۱۲۸	- مفترقات در استدلال به صحت هردو قول
۱۲۹	- نتیجه گیری افتراقات
۱۳۰	۴-۳ خلاصه و نتیجه فصل
۱۳۱	۴-۴ خاتمه و پیشنهادات
۱۳۱	۱. نتایج کلی پایان نامه
۱۳۳	۲. پیشنهادات
۱۳۴	فهرست منابع و مآخذ

«إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ» (۹/حجر)

درآمد

یکی از مباحث مهم در حوزه تفسیر و علوم قرآنی، بحث در باره «راسخان درعلم» است. شناخت معنای «راسخان درعلم» به طور خاص در آیه ۷/ آل عمران به مثابه مفهومی کلیدی در فهم این آیه و حوزه تأویل نقش مهمی دارد. آیه مزبور از جمله آیاتی است که به دلیل وجوه ساختاری و معنایی آن عرصه مباحثات پردامنه ای در میان مفسران مکاتب مختلف بوده است.

این آیه شریفه از نواحی مختلف مورد بحث قرار گرفته است. یکی از این نواحی که سابقه بحث درباره آن به عهد صحابه برمی‌گردد آن است که آیا حرف «واو» در عبارت «وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ» عاطفه است یا مستأنفه؟ به عبارت دیگر آیا «راسخان در علم» همانند خدای متعال به تأویل آیات متشابه آگاهند؟ و یا آن که این دانش در انحصار خداست و «راسخان در علم» در مواجهه با آیات متشابه به آن ایمان دارند و آن‌ها را همانند آیات محکم از ناحیه خدای متعال می‌دانند، بدون آن که به تأویل این بخش از آیات قرآن علم و آگاهی داشته باشند.

به طور کلی سه دیدگاه از سوی مفسران در این باره بیان شده است. عده‌ای از مفسران بر این باورند که «واو» در این جا عاطفه است و عبارت «وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ» را به کلمه «اللّه» عطف می‌کند. در نتیجه راسخان در علم نیز همانند «اللّه» به تأویل آیات متشابه آگاه خواهند بود: (وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ). در مقابل این دیدگاه، دیدگاه جدی دیگری وجود دارد مبنی بر این که «واو» در آیه حرف مستأنفه و دال بر این که عبارت «وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ» مستقل از جمله قبل و متصل به جمله بعد می‌باشد. در نتیجه

«راسخان در علم» به تأویل آیات متشابه علم و آگاهی نخواهند داشت. این هر دو دیدگاه در میان مفسران اهل سنت طرفداران جدی و زیادی دارد و علاوه بر این که مفسران اهل ادب و نحویان در میان طرفداران هر دو دیدگاه دیده می شود، هر دو دیدگاه منشأ روایی هم دارد، در حالی که اکثریت قریب به اتفاق مفسران شیعه دیدگاه نخست یعنی عاطفه بودن «واو» را برگزیده‌اند. یک دسته دیدگاه مفسران شیعه در عاطفه دانستن «واو» ریشه در روایات فروانی از معصومان دارد که بر آگاهی «راسخان در علم» از تأویل آیات متشابه تاکید کرده‌اند.

فصل اول

کلیات

۱- بیان مسأله

یکی از مباحث مهم و بحث انگیز در حوزه تفسیر و علوم قرآن، بحث درباره آیه ۷ آل عمران است. در آیه ۷/آل عمران، خداوند آیات نازل شده را به دو بخش تقسیم کرده است: یک بخش، آیات محکم که به «ام الكتاب» موصوفند و محل رجوع آیات متشابه هستند و بخش دیگر، آیات متشابه وصف شده اند. آیات متشابه قابلیت دارند دستاویز اهل زیغ و انحراف قرار گیرند و آن ها با هدف فتنه انگیزی در میان مردم، از این دسته آیات در راستای اهداف انحرافی خود سوء استفاده نمایند. خداوند می فرماید:

«هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ مِنْهُ آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ أُمُّ الْكِتَابِ وَأُخَرُ مُتَشَابِهَاتٌ فَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ وَابْتِغَاءَ تَأْوِيلِهِ وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ آمَنَّا بِهِ كُلٌّ مِّنْ عِنْدِ رَبِّنَا وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُو الْأَلْبَابِ»^۱

یکی از مباحث مهم و بحث انگیز میان مفسران بویژه مفسران شیعه و اهل تسنن بر محور «راسخان درعلم» و دانش آن ها به تأویل آیات قرآن کریم بوده است، به عبارت دیگر، مفسران در باره «واو» در جمله «وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ» از یک منظر کلی، دو دیدگاه ارائه داده اند: یکی، عاطفه بودن «واو» که در نتیجه آن «راسخان درعلم» آگاه به تأویل متشابهات قرآن هستند و تأویل و تنزیل قرآن را می دانند.

دیگری، استینافه بودن «واو» که در نتیجه آن، راسخان درعلم به تأویل متشابهات علم و آگاهی ندارند و علم آن در انحصار خداوند است.

۱- آل عمران- ۷

در پژوهش حاضر، این مسأله مورد بررسی قرار خواهد گرفت که مفسران شیعه و اهل تسنن چه دیدگاهی در مورد نقش «واو» داشته و ادله آن‌ها چیست؟ این دو مکتب اسلامی چه مشترکات و افتراقاتی در مورد نقش «واو» داشته و دارند. به همین دلیل پس از ذکر آراء مفسران دو مکتب و ادله آن‌ها، در یک فصل مستقل، آراء آن‌ها بصورت مقایسه‌ای بررسی خواهد شد.

۱-۲ سوالات اصلی پژوهش

- ۱- راسخان در علم در مکتب فریقین چه کسانی هستند؟
- ۲- آیا راسخان در علم از منظر فریقین، به تأویل متشابهات آگاهی دارند؟

۱-۳ سوالات فرعی پژوهش

- ۱- معنای «راسخان در علم» چیست؟
- ۲- مصادیق «راسخان در علم» چه کسانی هستند؟
- ۳- ویژگی‌ها و خصوصیات «راسخان در علم» چیست؟
- ۴- کاربرد «راسخان در علم» در قرآن چیست؟
- ۵- دیدگاه‌های مختلف در زمینه نقش «واو» در آیه چیست؟
- ۶- نقاط اشتراک و افتراق دو مکتب در باب «راسخان در علم» چیست؟
- ۷- «راسخان در علم» چگونه به تأویل متشابهات آگاهی می‌یابند؟

۱-۴ فرضیه‌های پژوهش

۱. «راسخان در علم» شامل پیامبر (ص) و ائمه اطهار (ع) و دانشمندان و اندیشه‌ورانی است که خداوند علم تأویل متشابهات قرآن را در نهاد آن‌ها به ودیعه نهاده است.
۲. تأویل متشابهات را تنها خدا می‌داند و «راسخان در علم» به آیات ایمان دارند.
۳. «راسخان در علم» کسانی هستند که در علم دین ثابت و استوار هستند.

۱-۵ پیش فرض‌های پژوهش

۱. قرآن در لفظ و معنا کلام خدا است و فصیح و بلیغ است.

۲. قرآن کریم به زبان عربی مبین نازل شده است.

۳. قرآن معجزه الهی و خالی از نقیصه و اضافات است و هرگونه اختلاف و تناقض را از خود نفی می کند.

۴. قرآن تبیان و هدی و بشری برای همه است و مطالب آن دارای جامعیت و جاودانگی است.

۵. شرط تدبّر در قرآن، قابل فهم بودن و تفسیرپذیری آن است و نزول آیاتی که برای هیچ کس قابل فهم نباشد موجب لغو بودن نزول قرآن می شود و صدور کار لغو از خداوند محال است.

۶. قرآن ظاهر و باطن دارد و باطن آن را تنها معصومین (ع) می دانند.

۱- ۶ علت انتخاب موضوع، اهمیت و فایده آن

علت انتخاب موضوع، به جهت شناسایی «راسخان درعلم» و تعیین مصداق عینی و حقیقی آنان، تقریب مذاهب اسلامی و راه حل رفع مناقشات فریقین، تطبیق دیدگاه های فریقین در باب آگاهان به دانش متشابهات و تأویل قرآن است.

اهمیت موضوع، با توجه به شناخت آیات محکم و متشابه و دانش تأویل، یکی از موضوعات و مسائل بسیار مهم و دامنه دار و اثرگذار در حوزه دانش های قرآنی و تفسیر قرآن است.

اهمیت موضوع از جهات مختلف می تواند مورد توجه قرار گیرد:

۱- گشودن عرصه های گسترده و ضابطه مند در تفسیر قرآن.

۲- اهتمام مفسران و ژرف کاوی آنان در پژوهش های قرآنی.

۳- کم کردن اختلافات میان مفسران دو مکتب در تفسیر پذیری متشابهات قرآن.

۴- عدم پیروی از متشابهات و ارجاع صحیح و ضابطه مند آن ها به محکمت به عنوان

«ام الكتاب».

در روایتی منقول از امام رضا (ع) ، برخورد صحیح با متشابهات و ارجاع آن ها به محکمت، نشانه هدایت به صراط مستقیم دانسته شده است: «مَنْ رَدَّ مِثْلَهُ الْقُرْآنَ إِلَىٰ مُحْكَمِهِ هُدًى إِلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ»^۲

در روایتی از امام هادی (ع) آن حضرت در کنار آیه ۷ / آل عمران از آیه ۱۸ / زمر^۳ یاد کرده و در تفسیر آن، پیروی از محکمت، نشانه هدایت و مایه خردمندی تلقی شده است.^۴

علامه طباطبایی در این زمینه می نویسد: «اگر بدعت ها و رویکردهای فاسد و انحرافی پس از پیامبر را در حوزه معارف و احکام بررسی کنیم، در می یابیم که اکثر آن ها ناشی از پیروی متشابهات و تأویل های ناروای آیات بوده است؛ چنان که گروهی در پی آیاتی از قرآن در تأیید رویکرد تجسیمی خود بودند و گروهی جبر و گروهی تفویض را در قرآن دنبال می کردند و گروهی لغزش های پیامبران را مورد توجه قرار دادند و گروهی نفی و تعطیل صفات (تنزیه مطلق) و گروهی تشبه مطلق و زیادت صفات بر ذات را در آیات می جستند. این ها همه ناشی از گرایش به متشابه و عدم ارجاع آن به محکمت بوده است.»^۵

۱-۷ اهداف پژوهش

۱. مقایسه میان مفسران دو مکتب امامیه و اهل تسنن در معنا و مصداق راسخان در علم.
۲. مقایسه و تطبیق آراء و دیدگاه های مفسران دو مکتب در نقش «واو» در آیه ۷ / آل عمران.

۲ - مجلسی، محمدباقر، بحار الانوار، چاپ سوم، بیروت، دار احیاء التراث العربی، ۱۴۰۳ق، ج ۲، ص ۱۸۵؛ شیخ صدوق، ابی جعفر، عیون اخبار الرضا (ع)، ج ۱، چاپ دوم، قم، بی نا، ۱۳۶۳ش، ص ۲۹۰.

۳ - «الَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ أُولَئِكَ الَّذِينَ هَدَاهُمُ اللَّهُ وَأُولَئِكَ هُمْ أُولُوا الْأَلْبَابِ»

۴ - اعلمی، محمدحسین، تحف العقول، چاپ بنجم، بیروت، مؤسسه الاعلمی للمطبوعات، ۱۳۹۴ق، ص ۴۷۵.

۵ - طباطبایی، محمدحسین، المیزان فی تفسیر القرآن، ج ۳، مؤسسه الاعلمی للمطبوعات، بیروت، ۱۳۹۳ق، ص ۴۱، ۴۲.

۳. شناسایی راسخان در علم در دو مکتب و برداشت هر دو از این واژه.

۸-۱ پیشینه پژوهش

بحث از دانش تأویل متشابهات، پیشینه ای دیرین دارد. بعد از نزول آیه ۷/آل عمران و برخی آیات متشابه، از عصر صحابه تاکنون این پرسش در میان مفسران مطرح بوده است که آیا آگاهی از تأویل متشابهات منحصر در خداوند است یا «راسخان در علم» نیز از آن بهره مندند؟ «راسخان در علم» چه کسانی هستند؟ بعدها مفسران و عالمان اسلامی در طی اعصار مختلف به بحث پیرامون «راسخان در علم» و نقش آنان به تأویل و تفسیر، در ذیل آیه ۷/آل عمران پرداختند.

امروزه مقالاتی پیرامون تأویل متشابهات و «راسخان در علم» نگاشته شده است؛ ولی کتاب مستقل تحت عنوان «راسخان در علم» نوشته نشده است. در بعضی از کتاب ها به عنوان بخشی از فصل ها، تحت عنوان؛ «راسخان در علم» و «آگاهان به تأویل» بیان شده است.

الف) کتاب های غیر مستقل در این زمینه عبارتند از:

۱. تفاسیر در ذیل آیه ۷/آل عمران. (تفاسیر شیعه و اهل تسنن)
۲. التمهید فی علوم القرآن (معرفت، محمد هادی، جلد ۳، چاپ اول، قم، چاپ مهر، ۱۴۰۹ق) ، علوم قرآنی (معرفت، محمد هادی، قم، چاپ هفتم، مؤسسه تمهید، چاپ یاران، ۱۳۸۵ش) و التفسیر المفسرون (معرفت، محمد هادی، مقدمه، جلد ۱، قم، چاپ چهارم، مؤسسه فرهنگی التمهید، ۱۳۸۷ش).
۳. سایه ها و لایه های معنایی در قرآن؛ نوشته محمد اسعدی. قم، بی جا، بوستان کتاب، ۱۳۸۵ش.
۴. منطق تفسیر قرآن (۱)؛ نوشته محمدعلی رضایی اصفهانی، چاپ اول، قم، انتشارات جامعه المصطفی العالمیه، ۱۳۷۸ش.

۵. روش های تأویل قرآن؛ نوشته محمدکاظم شاکر. چاپ اول، قم، انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی، ۱۳۷۶ش.

۶. روش شناسی تفسیر قرآن؛ نوشته علی اکبر بابایی، قم، چاپ سوم، چاپ نوین قم، ۱۳۸۷ش

۷. پژوهشی در محکم و متشابه؛ نوشته محمد اسعدی و سید محمود طیب حسینی. (در دست نشر)

ب) مقالات:

۱. استواران در دانش و تأویل قرآن؛ نوشته علی نصیری، مجله بینات، ش. ۲۰.
۲. تأویل و راسخان در علم نوشته؛ علی اصغر ناصحیان، مجله الهیات و حقوق، ش ۱۱
۳. اهل بیت و نقش آنان در تأویل قرآن؛ نوشته سیدحسین تقوی مجله معرفت، ش. ۷۱
۴. معناشناسی راسخان در علم؛ نوشته محمد اسعدی، مجله علوم حدیث، سال چهاردهم، ش ۳، ۱۳۸۸ش.

۵. تحقیقی در معنای راسخان در علم؛ نوشته دکتر محمود طیب حسینی. (در دست نشر)
این تحقیقات در عین حال که مفید و قابل استفاده اند؛ ولی ما را از پژوهش مورد نظر در پایان نامه بی نیاز نمی کنند.

۱-۹ روش تحقیق

در این پژوهش، روش تحقیق به صورت توصیفی و روش گردآوری اطلاعات و داده ها به صورت کتابخانه ای و فیش برداری است. استفاده از آیات و روایات و تفاسیر در ذیل آیه ۷/ آل عمران و مقالات پژوهشی که در راستای «تأویل» و «راسخان در علم» نگاشته شده است.

در پژوهش حاضر، روش بحث به صورت مقایسه ای و تطبیق آراء دو مکتب فریقین در زمینه «راسخان در علم» است. در یک فصل به معنا و مصداق «راسخان در علم» و نقش «واو» در مکتب امامیه و آراء و ادله آنان پرداخته می شود. در فصل دیگر این نوشتار، به